

РОЗДІЛ І.

ВПЛИВОВА ХАСЕКІ КЬОСЕМ

1.

Над тихими водами затоки Золотий Ріг височів неприступний мур. Він надійно відгороджував ошатні будівлі Старого палацу¹, що потопали у розкішних садах та квітниках, од розміреного мирського життя. За ним доживали віку наложниці й матері померлих султанів. Для цих удовиць прогулянки на свіжому повітрі стали єдиною розвагою. Тому з-за муру часто лунали не лише трелі пташок, а й звуки тужливої музики із жіночими співами.

Цього осіннього ранку в Стамбулі було напрочуд тепло, світило яскраве сонце. Тож старі удовиці вийшли зі своїх кімнат, щоби подихати свіжим повітрям. Вони скупчилися навколо мармурового водограю, де для них напнули великі намети, та щось обговорювали між собою. І лише наймолодша й найвродливіша мешканка Старого палацу — тридцятирічна черкеска Махфіруз трималась осторонь цієї компанії. Вона прогулювалася на самоті мощеними стежками саду, що пролягали мимо великих плодкових дерев та високих струнких кипарисів.

Старі жінки зі співчуттям поглядали на неї, адже самі опинилися тут уже після смерті султана Мехмеда Третього. Потрапити ж до Старого палацу ще за життя

¹ Палац, який звів Мехмед Другий одразу після завоювання Константинополя. Зі зведенням для султанів 1478 року Нового палацу Топкапи (Гарматні ворота), до Старого палацу, що розміщувався між мечетями Баязида Другого та Сулейманіє, наприкінці XVI ст. почали надсилати матерів і наложниць померлих султанів.

османського правителя було надто суворим покаранням для наложниці та її — матері шехзаде².

«За які ж такі гріхи цю жінку відіслали сюди зі султанського гарему?» — намагалися зрозуміти удовиці, збираючи в євнухів плітки. За однією з них, Махфіруз, яка мала вибуховий характер, надто відверто конфліктувала з новою улюбленицею султана Ахмеда — грекинею Кьосем. Дійшло до того, що під час вечері затіяла сварку і, не стримавшись, схопила зі столика вазу з квітами й перекинула її на голову незговірливої конкурентки. Султан не стерпів такої образи і наказав вигнати Махфіруз зі свого палацу. За іншою версією, вона накинулася з кулаками на сина Кьосем, Мехмеда, який лише на пів року був молодшим за її первістка Османа. Тому отримала за це суворе покарання.

Спостерігаючи за похнюпленою Махфіруз, яка прогулювалася садом, старі жінки знову обговорювали її сумну долю, як раптом почули вигук євнуха:

— Ува-а-ага! Його високість шехзаде Осман!

Тому висипали з наметів, прагнучи якомога краще роздивитися юного нащадка правлячого султана Ахмеда, якого в дитинстві відібрали у рідної матері. Той увійшов крізь західну браму у великому мурі Старого палацу — Сулейманіє й одразу подався до матері, яка вигулькнула з гушавини саду.

Побачивши світле обличчя сина, його великі мигдалеві очі та кучеряве каштанове волосся, набурмосена Махфіруз одразу ж заусміхалася. Подумки визнала його схожість із батьком-султаном, який багато років тому розлюбив її, зачинивши разом зі старими удовицями у палаці сліз і самотності. Попервах вона ще сподівалася на прощення, тому писала повелителю сповнені сліз та пробачень листи з мольбою дозволити їй возз'єднатись

² Так (на перський манір, тобто — «сина шаха») османи називали синів правлячих султанів.

із малим Османом. Але з роками почала втрачати надію на повернення до палацу Топкапи. Єдине, що її тішило, це нечасті візити сина, який за останні сім років, котрі вона провела у розлуці з ним, перетворився з маленького хирлявого хлопчика на високого і стрункого підлітка.

— Як я тобі рада! — вигукнула радісно Махфіруз.

Осман, не стримуючи емоцій, обняв розчулену матір, а потім приклався до її тендітної правиці.

— Я скучив за вами, валіде³, — випалив та поцікавився:

— Як почуваетесь? Чи маєте все, чого потребуєте?

— Авжеж, мій леве, — заустріхалася бадьоро Махфіруз, темні очі якої наповнилися сльозами щастя. — Ти — мої ліки!

Проказавши це, вона запросила сина до порожнього намету на галявині й наказала євнухам принести медового шербету з фруктами — солодким виноградом та яблуками. Тоді узялася розпитувати:

— Що нового у палаці? Тебе не ображає та відьма Кьосем, яка звабила нашого повелителя і крутить ним, як циган сонцем?

— Усе гаразд, мамо. Зі мною вона не наважується конфліктувати, бо ж я уже дорослий, — упевнено відповів Осман. — Із самого дитинства з нею добре ладнаю.

Од почутого з обличчя Махфіруз зникла світла усмішка. Це помітив син, тому мовив стривожено:

— Бачу, засмутив вас, змусивши згадати минуле. Пробачте, валіде.

— Не зважай, зі мною все добре, — покvapливо відказала мати, в якої і справді після згадки про Кьосем почало стискатися від образи серце. — Розкажи краще, як тобі ведеться? Чи миришся зі сином тієї гадюки?

— Це ви про шехзаде Мехмеда? — уточнив Осман.

³ Титул матері правлячих султанів Османської імперії, а від XVI століття — ще й матерів шехзаде — синів султанів.

Махфіруз закивала у відповідь. Тоді почула упевнене:
— Ми не можемо довго дутись один на одного. Адже нас одразу попросить Кьосем при ній помиритися. Доведеться йти їй назустріч.

— І чого це? — нервово кинула мати.

Осман розгублено стеновав плечима та невпевнено пояснив:

— Бо не хочу засмучувати батька-султана.

— Ну так, але ж та відьма йому все про тебе доносить, — обурено вставила Махфіруз.

— Не завжди так, валиде, — заперечив Осман, бо ж уважав: якою б хитрою інтриганкою не була мачуха Кьосем, вона фактично опікувалася ним, коли зі султанського палацу вигнали рідну матір. — От зараз саме Кьосем випросила дозвіл у повелителя на те, щоб я зміг відвідати вас.

— Якби не вона, я завжди була би поряд із тобою, — не стрималася й дорікнула синові Махфіруз.

Той знітився. Тож вона вирішила змінити тему й запропонувала:

— Ходімо до моїх покоїв. Там маю для тебе дарунок, який майже місяць вишивала.

Осман погодився й подався за матір'ю до Старого палацу. Але на вході зустрів прабабусю — статну албанку Сафіє, яка, попри поважний вік — майже сімдесят років і самотність, усе ще вбиралася в ошатні сукні з хутряною облямівкою, а на сиве волосся одягала оксамитовий головний убір — хотоз⁴ із кривавими рубінами.

— Наш славний правнучку! Яким же ти став красенем, як справжній шехзаде-престолонаступник! — із порога заторохтіла Сафіє, мружачись у хитрій посмішці.

⁴ Жіночий головний убір в Османській імперії у вигляді трапеції, оздоблений дорогоцінним камінням. Його вінценосні жінки одягали на різні урочистості — весілля, церемонію обривання тощо.

Осман одразу ж приклався до її руки у шовкових пальчатках. Тоді відчув пряний аромат парфумів, якими вона щодня користувалася. Так підкреслювала свою статусність, уважаючи себе найважливішою особою у Старому палаці. Адже тут її як матір уже покійного султана Мехмеда Третього почесно називали великою валіде.

Зі смертю сина Сафіє намагалася керувати внуком — султаном Ахмедом. Але той, хоч і був зовсім юним, адже підлітком зійшов на трон, не став терпіти бабусине втручання у державні справи. Пам'ятав, як вона за хабарі та коштовні дарунки вимагала від його батька — Мехмеда Третього призначати нездар та інтриганів на чільні посади. Така політика призвела до економічного занепаду Османської імперії. Відтак забунтували яничари, звинувативши в усіх бідах захланну валіде Сафіє. Через це Мехмедові Третьому навіть довелося відіслати її до Старого палацу. Щоправда, там вона провела лише кілька тижнів, а потім знову повернулася до сина-султана і продовжила керувати ним, допоки той не помер од серцевого нападу.

Розділити долю батька не бажав султан Ахмед. У цьому його палко підтримувала мати — боснійка Хандан, яка за правління Мехмеда Третього боялася навіть недобре глянути у бік владної свекрухи. Хоч ображалася на султана за те, що той покинув її, адже палко покохав іншу наложницю — абхазку Халіме. Та народила йому двох синів і дочку. Тож, коли головний євнух гарему перехопив листа Халіме до одного шейха, в якому вона намагалася дізнатися, коли її старший син Махмуд зійде на трон, кмітлива Хандан підтримала рішення валіде Сафіє розправитися з улюбленицею свого сина-султана. Адже та не мала права за живого правителя навіть мріяти про султанат для свого первістка. Через це Мехмед Третій наказав допитати шехзаде Махмуда.

Коли ж він навіть після тортур не видав ані слова, вирішив стратити його.

Той день, коли Халіме завила від горя, не зміг забути Ахмед, який любив однокровного брата Махмуда і не бажав йому смерті. Ставши султаном, перше, що вирішив зробити — заслати бабусю до Старого палацу. Проте, яку вона влаштувала сцену під час від'їзду зі султанського гарему, розбивши усі вази й навіть вікна, й досі з острахом згадують старі євнухи.

Ще більше історій про криваві інтриги Сафіє розповіла йому мачуха Кьосем, котру та фактично підклала у ліжко свого внука — султана Ахмеда. Так намагалася зменшити вплив на нього улюблениці Махфіруз, яку опікувала його валіде Хандан. Але прорахувалася... Невдовзі Кьосем не лише позбулася конкурентки, а й самої Сафіє. Їх обидвох відіслали до Старого палацу. З раптовою смертю валіде Хандан саме Кьосем очолила султанський гарем.

Сафіє ж, опинившись у Старому палаці, довго не могла змиритись із таким становищем, тому підтримала жертву своїх же інтриг — молоду Махфіруз. Сподівалася,

Старий палац. Гравюра невідомого автора XVIII ст.

що саме вона як мати найстаршого шехзаде Османа повинна зробити все, аби всадовити його на трон. Про це щодня розмовляла з нею, змушуючи впливати на сина, за правління якого Сафіє планувала нарешті помститися ненависній Кьосем стратою її дітей.

Тому перше, що під час неочікуваної зустрічі почув од прабабусі Осман, була фраза:

— Наш сонцесайний правнучку, ти маєш остерігатися мачухи, яка прагне відібрати у тебе трон, віддавши його своєму нездалому синові Мехмеду. Тому ретельно перевіряй їжу й напої. Адже та нечестива жінка може тебе отруїти.

Осман отетерів од такого одкровення. Не знаючи, що відповісти, він благально поглянув на матір, яка обурилася:

— Навіщо ви так лякаєте мого сина?

— Зі мною все добре, я не боюся мачухи, — вичавив із себе спантеличений прямолінійністю прабабусі Осман.

Та ж не відступала.

— Не довіряй Кьосем і не водися з її сином. Він тобі — ворог. Настане час, і той шехзаде Мехмед відбере у тебе не лише право на владу, а й життя. Знай це! — вирячивши очі, зло зашипіла Сафіє.

— Годі! — не стрималася Махфіруз, бо ж не так собі уявляла спілкування зі сином, якого не бачила все літо.

Тому потягнула його за руку, забравши з-перед очей злостивої Сафіє.

— Бачу, прабабуся і досі не змирилася зі своїм вигнанням, — промимрив Осман.

— Ми всі тут ображені на твого батька, який піддався отруйним чарам тієї відьми Кьосем. Але ти не для цього прийшов до мене, щоби вислуховувати наші стогони та претензії, — резюмувала Махфіруз і, пригощаючи сина льодяним узваром, почала обдаровувати його

гаптованими власноруч речами — білосніжною сорочкою із розшитим золотом ниткою коміром та поясом.

Усе це припало до душі Осману, який ще кілька годин провів із матір'ю, допоки за ним не надіслали гарбу зі султанського палацу.

2.

У гаремі палацу Топкапи було тихо й порожньо. Більшість наложниць вийшли у сад порадіти останнім теплим сонячним дням. Лише вагітна хасекі⁵ султана Ахмеда, Кьосем, залишалась у своїх ошатних покоях із блакитними кахлями і доладним мармуровим каміном. Усівшись у легкій шовковій сукні кольору стиглої вишні на м'якій софі, вона обмахувалася віялом із пір'їн чаплі. Тоді ж викликала до себе головного євнуха — кремезного босняка з великими карими очима Хаджи⁶ Мустафу-агу. Той тільки-но приготувався звітувати, як почув невдоволене:

— Коли вже спаде та спека? Осінь — надворі, а в палаці — наче у пеклі, — жалілася Кьосем.

Євнух співчутливо схилив голову, а потім мовив:

— Невдовзі небо затягнуть темні хмари, й почнуться рясні дощі. Тож у палаці стане волого і холодно. Доведеться розпалювати печі й каміни. Ми їх уже добре прочистили. Завдяки цьому у гаремі восени та взимку буде сухо й тепло.

— Ох, і вмієш ти втішити, аго, — гмикнула втомлена спекою Кьосем.

Хаджи Мустафа, знітившись, схилив винувато голову в шовковому тюрбані.

⁵ Титул улюблениці османського султана, який уперше застосував султан Сулейман Пишний (1494–1566) до своєї фаворитки Роксолани (1504?–1558), яка не була матір'ю старшого шехзаде.

⁶ Так османи називали людей, які здійснили хадж (паломництво) до Мекки та Медіни.

— Пробачте мені, султано, — забелькотів.

— Нема за що, аго, — склавши віяло, заявила Кьосем і запропонувала:

— Краще розкажи, як справи з моїм вакфом⁷ у священних Мецці та Медині, до якого я заповіла вісім сіл на острові Ерібоз? Чи дістають паломники, які долають довгий та виснажливий шлях розпеченою пустелею, питну воду, як я того забажала?

Євнух надягнув окуляри у витонченій оправі зі нової кістки й, розгорнувши пухку бухгалтерську книгу, занурив туди погляд. За якусь мить відрепортував:

— Для цього, султано, відповідно до статуту вашого вакфу, ми винайняли 30 верблюдів — 25 із них носять воду, а 5 — перевозять речі й намети служників. На території ж Мекки та Медини уже вдалося роздати бідним двісті комплектів постільної білизни, а нужденним — чотириста пар черевиків.

— Чудово! — задоволено видала Кьосем, переміщуючи набрякле тіло із софи на крісло.

— Але це ще — не все, — вставив зосереджений Хаджи Мустафа. — Як ви і наказали, ми із Сефером-агою винайняли десятеро осіб і двох імамів для читання у святих місцях Корану. А ще 65 особам, які там щодня декламують сури «Аль-Фатіха»⁸ і тричі — «Аль-Іхляс»⁹, видали платню. До того ж, тридцять людей уранці та ввечері, завдяки вам, султано, читають у Медині увесь розділ зі Священного Корану. Тепер працюємо над тим, щоби виплатити кошти їхнім охоронцям, помічникам та прибиральникам усіх місць на шляху паломників, а також брами Мекки і гробниці Пророка Магомета.

⁷ Вакф — благодійний фонд мусульман.

⁸ Назва першої, найважливішої сури Корану, що коротко викладає основні догмати ісламу і має сім аятів.

⁹ Сто дванадцята сура Корану, назва якої означає «Чистота».

ЗМІСТ

Розділ I. Впливова хасекі Кьосем	5
Розділ II. Побачення у гробниці Хюррем.....	22
Розділ III. Шлюб султана Ахмеда	37
Розділ IV. Перемога Халіме.....	48
Розділ V. Спогади Сафіє.....	65
Розділ VI. Повалення султана Мустафи	83
Розділ VII. Джулюс Османа Другого	98
Розділ VIII. Нікях Мелексіми.....	113
Розділ IX. Смерть валіде Махфіруз	131
Розділ X. Злочин та кара	148
АВТОРСЬКЕ ПІСЛЯСЛОВО	161
КІНЦЕВІ ВИНОСКИ ДО ПІСЛЯСЛОВА.....	199
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ	218
СУЛТАНСЬКА ДИНАСТІЯ	220
ДЕРЖАВНІ ДІЯЧІ ТА СЛУЖНИКИ.....	222